

Gedrag en welbevinden van 70-plussers tijdens de Coronacrisis

Resultaten 3e en 4e meting

Gemeente Rotterdam, Onderzoek en Business Intelligence
GGD Zuid-Holland Zuid | Dienst Gezondheid & Jeugd ZHZ
Senioren sterker maken: fysiek en gezond

 ZonMw

Senioren sterker maken
fysiek en sociaal

GGD
zhz

 dienst **Gezondheid
& Jeugd** zhz

Gemeente Rotterdam

Colofon

Gemeente Rotterdam, afdeling Onderzoek en Business Intelligence (OBI)

Dienst Gezondheid & Jeugd ZHZ, cluster Regie, onderzoek en advies (ROA)

Senioren sterker maken: fysiek en sociaal

Datum: 27 oktober 2020

Auteur(s): Bianca Stam (Gemeente Rotterdam, OBI)

Ester de Jonge (Dienst Gezondheid & Jeugd ZHZ)

Mariëlle van Ooijen (Senioren sterker maken: fysiek en sociaal)

Vragen: mw.vanooijen@rotterdam.nl

Inhoudsopgave

1 Inleiding.....	5
2 Gedragsmaatregelen.....	6
2.1 Houden aan gedragsregels.....	6
2.1.1 Verandering in het houden aan gedragsregels	6
2.2 Bezoek.....	9
2.2.1 Verandering in bezoek	9
2.3 Draagvlak voor de maatregelen.....	9
2.4 Risico-inschatting.....	10
2.4.1 Verandering in risico-inschatting	11
2.5 Testen, vaccineren en thuisisolatie	12
3 Gezond zijn en gezond gedrag	13
3.1 Mentaal welbevinden	13
3.1.1 Verandering in mentaal welbevinden.....	14
3.2 Gevoelens met betrekking tot het coronavirus.....	14
3.3 Eenzaamheid en sociale contacten	15
3.3.1 Verandering in eenzaamheid.....	16
3.4 Leefstijl.....	17
3.4.1 Verandering in leefstijl	17
3.5 Vakantie.....	18
4 Over de deelnemers.....	19
5 Bijlage: Coronamaatregelen maart - juni 2020.....	20

1 Inleiding

Sinds half maart heeft de overheid in Nederland maatregelen ingevoerd om de verspreiding van het coronavirus tegen te gaan. Om beter te begrijpen hoe mensen denken over de afgekondigde maatregelen, wat hun drijfveren zijn om zich hieraan te houden en wat de impact op mensen is, hebben de Gedragsunit van het RIVM, GGD/ GHOR NL en de regionale GGD 'en een onderzoek gedaan. Het onderzoek gaat over het gedrag en welzijn van mensen ten tijde van de coronacrisis en het draagvlak voor maatregelen. Het onderzoek wordt meerdere keren herhaald.

De eerste meting vond plaats in de periode van 17 april tot en met 24 april 2020. Van 7 mei tot en met 12 mei is de 2^e meting uitgevoerd, de derde meting volgde van 27 mei tot en met 1 juni en de vierde meting vond plaats van 17 tot en met 21 juni 2020. In de bijlage staat een overzicht van de maatregelen die van kracht waren ten tijde van deze metingen (Bijlage: Coronamaatregelen maart – juni 2020, pagina 20).

GGD Zuid-Holland Zuid en de afdeling Onderzoek en Business Intelligence van de Gemeente Rotterdam hebben in samenwerking met het regionale project *Senioren sterker maken: fysiek en sociaal* de data geanalyseerd van de deelnemers van 70 jaar en ouder die meededen aan het onderzoek. In deze rapportage worden specifiek de resultaten voor de 1.524 deelnemers van 70 jaar en ouder uit de regio's van GGD Rotterdam-Rijnmond en GGD Zuid-Holland Zuid beschreven. De resultaten hebben hoofdzakelijk betrekking op de vierde meting, een enkele keer worden ook resultaten besproken van de derde meting (1.706 deelnemers van 70 jaar en ouder). Dit is dan duidelijk aangegeven in de rapportage. De trends die over de vier metingen heen gepresenteerd worden zijn gebaseerd op deelnemers van 70 jaar en ouder die aan alle vier meetrondes hebben meegedaan. Dat zijn 1.117 respondenten. De resultaten die over meetronde 4 gepresenteerd worden, en dus gebaseerd zijn op alle 1.524 respondenten die in deze meting meededen, kunnen daarom afwijken van de cijfers die in de trends gepresenteerd worden.

De landelijke resultaten van dit onderzoek (16 jaar en ouder) zijn te vinden op de website van het RIVM (<https://www.rivm.nl/onderzoek/gedrag/onderzoek-gedragsmaatregelen-en-welbevinden>). Veel teksten in deze rapportage zijn overgenomen van deze website. De regionale resultaten van dit onderzoek (16 jaar en ouder) zijn voor de regio GGD Rotterdam-Rijnmond te vinden op www.onderzoek010.nl en voor de regio GGD Zuid-Holland Zuid zijn deze alleen intern gecommuniceerd.

Zowel het landelijke onderzoek naar *Gedrag en welbevinden tijdens de coronacrisis* als het regionale project *Senioren sterker maken: fysiek en sociaal* worden (mede) mogelijk gemaakt door ZonMw.

2 Gedragsmaatregelen

Sinds half maart gelden in ons land diverse gedragsregels die erop gericht zijn het aantal contacten met anderen te reduceren (bijvoorbeeld 1,5 meter afstand houden). De regels moeten ertoe bijdragen dat tijdens contacten met anderen het coronavirus niet wordt overgedragen (hygiënemaatregelen). Als mensen denken dat de gedragsregels helpen om besmettingen van zichzelf of anderen te voorkómen kan dit hun motivatie om zich aan de gedragsregels te houden versterken. Echter, de huidige situatie vraagt ook veel van mensen: ze beperken de vrijheid en mogelijkheden. Dit kan impact hebben op de mentale, fysieke, en sociale gezondheid.

2.1 Houden aan gedragsregels

Het onderzoek laat zien dat het niet handen schudden de meest makkelijk na te leven regel is (Figuur 1). Maar liefst 99% van de deelnemende 70-plussers zegt geen handen meer te schudden. Daarnaast geeft 84% aan niet op bezoek te gaan bij mensen met een kwetsbare gezondheid. Ook het handen wassen wanneer dit nodig is (75%), het niet bezoeken van 70-plussers (67%), en het voldoende afstand houden van anderen¹ (65%), lukken over het algemeen goed. Meer dan 10 keer per dag handen wassen blijkt lastiger te realiseren (38%). Het onderzoek laat verder zien dat 69% van de deelnemende 70-plussers in de afgelopen week niet op een drukke plek is geweest waar geen 1,5 meter afstand gehouden kon worden. Bij 17% van de keren dat de deelnemers wel op een te drukke plek waren werd rechtsomkeert gemaakt.

2.1.1 Verandering in het houden aan gedragsregels

Voor veranderingen over de tijd is gekeken naar de 70-plussers die aan alle meetrondes hebben meegedaan. De mate waarin de deelnemende 70-plussers aangeven zich te houden aan de hygiënemaatregelen, zoals handen wassen en hoesten of niezen in de elleboog, is redelijk stabiel gebleven. Het gebruik van papieren zakdoekjes is afgenomen van 71% bij meting 1 naar 61% bij meting 4. Na verloop van tijd geven deelnemers aan zich minder goed aan de 1,5 meter afstand te houden. Bij meting 1 hielden de deelnemers gemiddeld in 74% van de situaties voldoende afstand, bij meting 4 is dat in 66% van de situaties. Ook de versoepelde maatregelen zoals niet op bezoek gaan bij personen met een kwetsbare gezondheid en personen ouder dan 70 jaar worden minder goed opgevolgd. Met name bij die laatste is een duidelijke daling te zien: bij meting 1 ging 84% van de deelnemende 70-plussers niet op bezoek bij iemand anders van 70 jaar of ouder, bij meting 4 is dat 68% (een daling van 16 procentpunten).

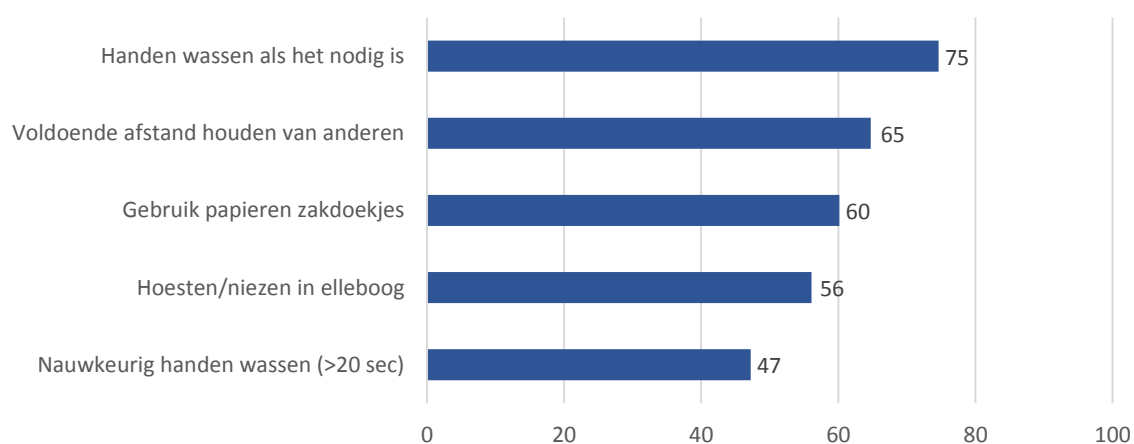
---

¹ In het vragenlijstonderzoek is het “voldoende afstand houden” gemeten door informatie uit verschillende vragen over de afgelopen 7 dagen te combineren. Eerst is de frequentie waarmee deelnemers zich in sociale situaties bevonden uitgevraagd en vervolgens is gevraagd in hoeverre het afstand houden (‘ongeveer 2 armlengtes’) in deze specifieke situaties gelukt is. De volgende situaties zijn daarin meegenomen: buitenshuis werken, naar school/opleiding gaan, boodschappen doen, familie of vrienden bezoeken, de hond uitlaten, met uw (klein)kinderen buitenspelen, een frisse neus halen, een rondje fietsen of hardlopen, voor iemand zorgen, thuis bezoek ontvangen, een horecagelegenheid of een culturele instelling (bioscoop, theater) bezoeken en in georganiseerd verband sporten.

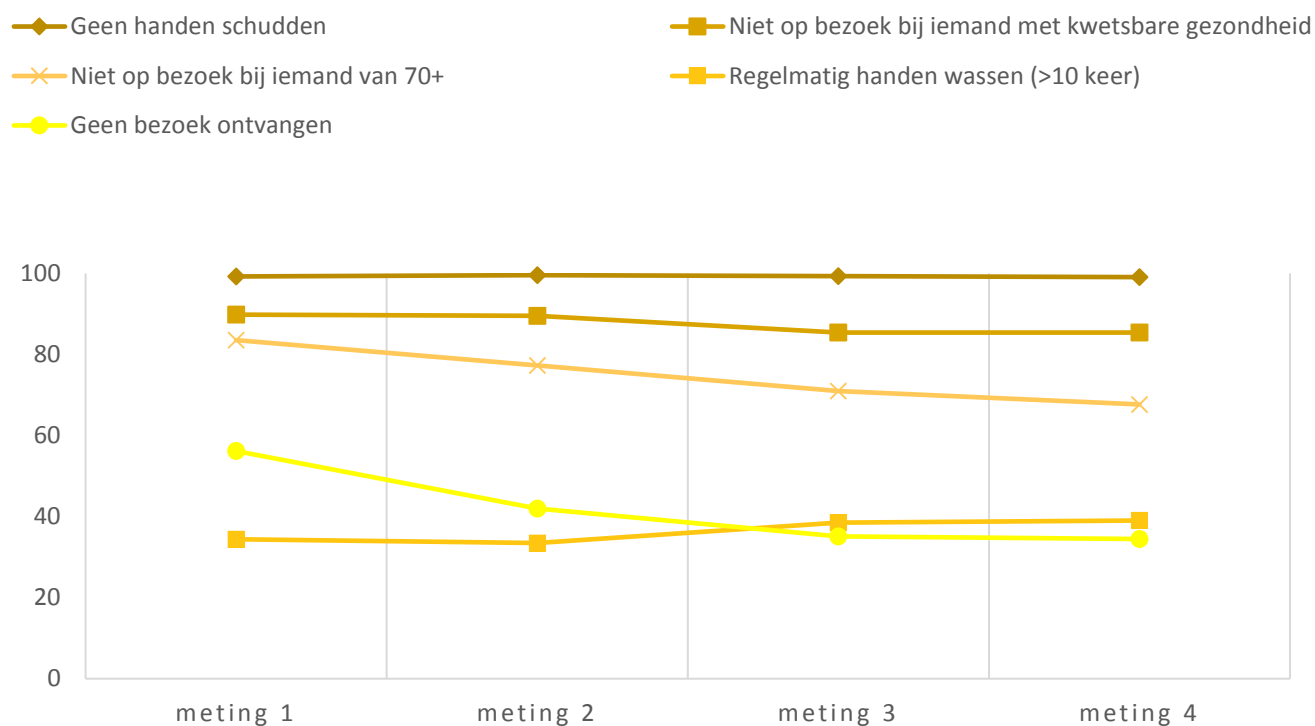
Figuur 1a. Het naleven van de gedragsregels, meting 4: percentage mensen dat zich aan de gedragsregels houdt

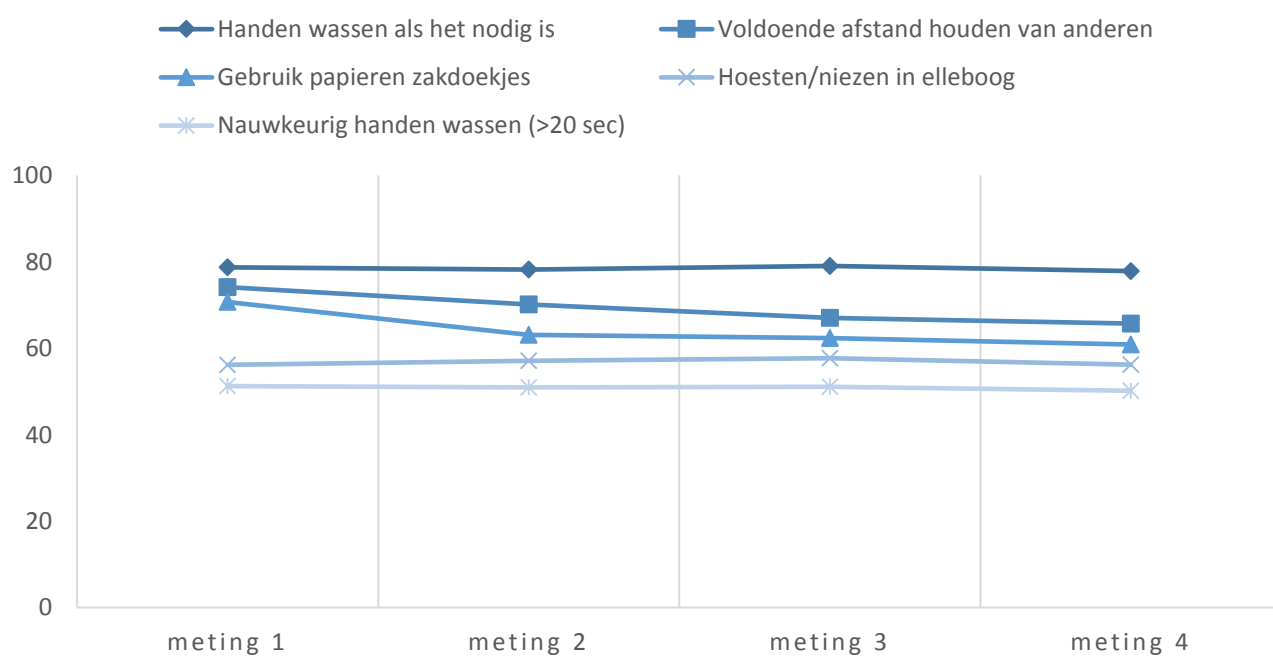
Figuur 1b. Het naleven van de gedragsregels, meting 4: percentage van het aantal keren dat de maatregel is nageleefd als deze nageleefd had moeten worden

**Figuur 2a. Verandering in het houden aan de gedragsregels, meting 1, 2, 3 en 4:
percentage mensen dat zich aan de gedragsregels houdt**

**Figuur 2b. Verandering in het naleven van de gedragsregels, meting 1, 2, 3 en 4:
percentage van het aantal keren dat de maatregel is nageleefd als deze nageleefd had moeten worden**

2.2 Bezoek

Van de deelnemende 70-plussers gaf 33% aan in de week voorafgaand aan het onderzoek geen bezoek te hebben ontvangen (zie Figuur 1). Voor 48% van de 70-plussers bleef het aantal keren bezoek per week beperkt tot 1 of 2 keer. De resterende 19% ontvangt 3 of meer keer per week bezoek.

2.2.1 Verandering in bezoek

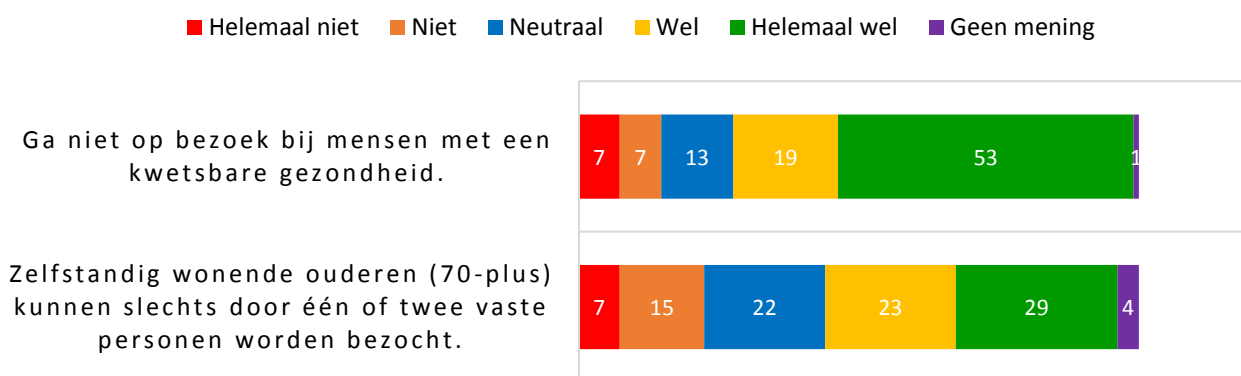
Voor verandering over de tijd is gekeken naar de deelnemende 70-plussers die aan alle meetrondes hebben meegedaan. Het percentage 70-plussers dat geen bezoek heeft gehad in de afgelopen week is gedaald van 56% bij meting 1 naar 34% bij meting 4, een daling van 22 % procentpunt (zie Figuur 2).

2.3 Draagvlak voor de maatregelen

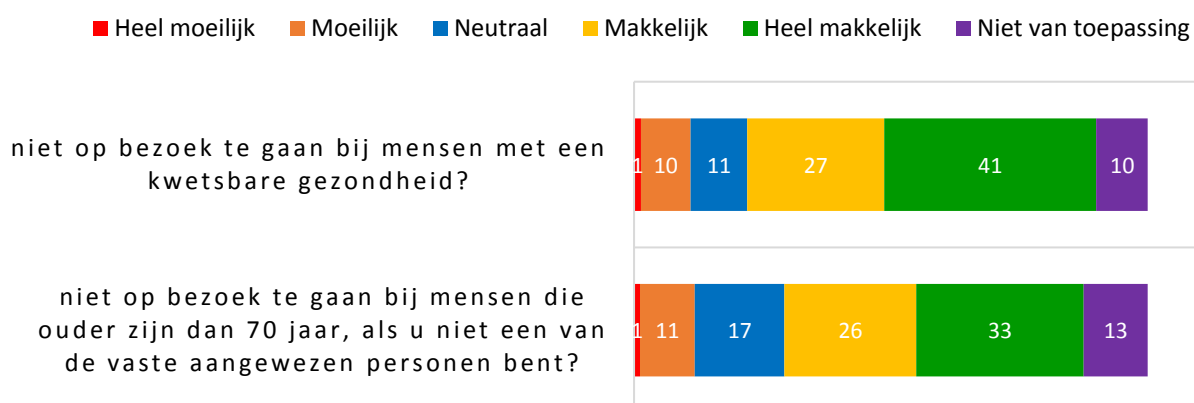
We hebben het draagvlak onder deelnemende 70-plussers bekeken voor gedragsmaatregelen die specifiek betrekking hadden op 70-plussers en mensen met een kwetsbare gezondheid. Dit is uitgevraagd in meetronde 3 van 27 mei t/m 1 juni 2020, toen de betreffende gedragsregels nog van kracht waren.

In meetronde 3 stond 72% van de deelnemende 70-plussers (helemaal) achter de maatregel om niet op bezoek te gaan bij mensen met een kwetsbare gezondheid en 52% van de deelnemende 70-plussers stond (helemaal) achter de maatregel dat zelfstandig wonende ouderen slechts door een of twee vaste personen bezocht kunnen worden (zie Figuur 3). Er is echter ook een groep 70-plussers die (helemaal) niet achter deze twee maatregelen stond (respectievelijk 15% en 22% van de deelnemende 70-plussers). Ruim 1 op de 10 van de deelnemende 70-plussers gaf bovendien aan het (heel) moeilijk te vinden om zich te houden aan de maatregel om niet op bezoek te gaan bij mensen die een kwetsbare gezondheid hebben of ouder zijn dan 70 jaar (als zij niet een van de vaste aangewezen personen zijn).

Figuur 3. Draagvlak voor maatregelen met betrekking tot 70-plussers en mensen met kwetsbare gezondheid, meting 3

Figuur 4. Moeite met opvolgen van maatregelen m.b.t. 70-plussers en mensen met kwetsbare gezondheid, meting 3

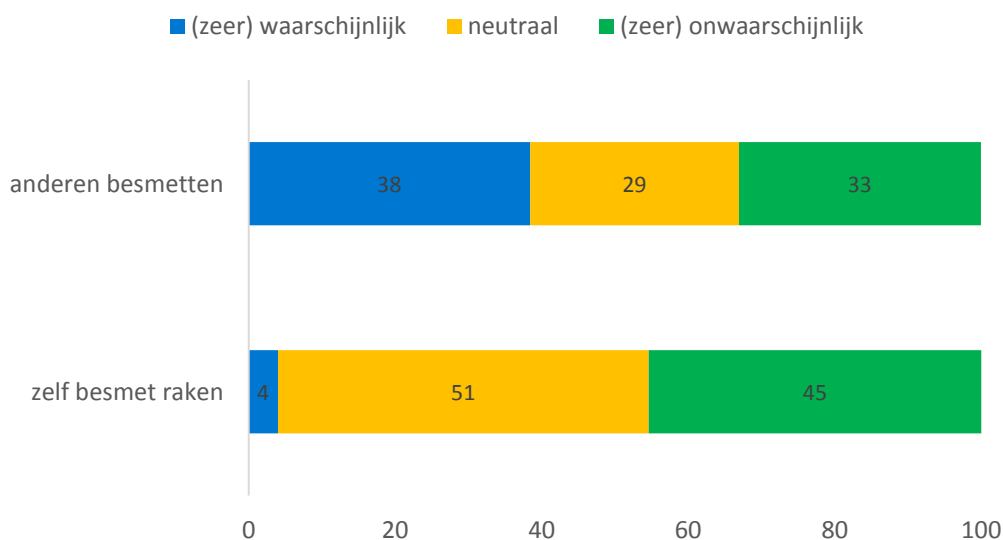
2.4 Risico-inschatting

Aan de deelnemende 70-plussers is gevraagd hoe groot zij denken dat de kans is dat als ze corona-besmet zijn, ze dit doorgeven aan anderen. Daarnaast is gevraagd hoe erg ze dat zouden vinden. Vijfenveertig procent van de deelnemende 70-plussers geeft aan dat ze het (zeer) onwaarschijnlijk vinden dat ze besmet worden met het coronavirus. Vier procent vindt dit juist (heel) waarschijnlijk. Als 70-plussers besmet zouden raken dan vindt 82% van hen dit (heel) erg.

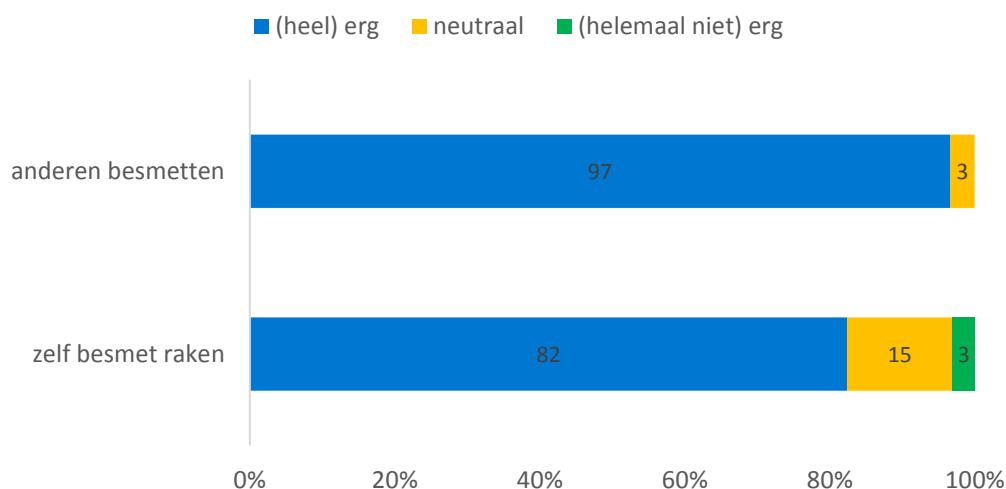
Achtendertig procent van de deelnemende 70-plussers acht de kans groot het virus aan anderen door te geven als ze besmet zouden zijn. Bijna iedereen (97%) zou het (heel) erg vinden het virus door te geven aan iemand anders.

Tweeënvijftig procent van de deelnemende 70-plussers acht het (zeer) waarschijnlijk dat er een tweede golf van corona besmettingen komt. Acht procent van de mensen denkt juist dat dat (zeer) onwaarschijnlijk is. Mocht er een tweede golf komen, dan vindt 94% van de mensen dat (heel) erg.

Figuur 5. Inschatting kans om zelf besmet te raken of om anderen te besmetten, meting 4

Figuur 6. Inschatting ernst van zelf besmet raken of van anderen besmetten, meting 4

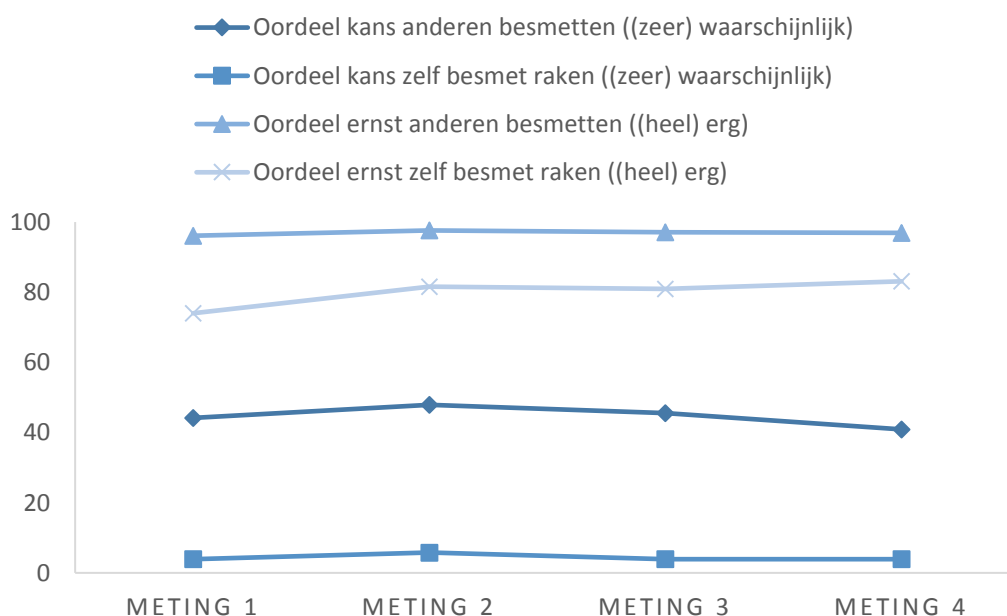

2.4.1 Verandering in risico-inschatting

Voor veranderingen over de tijd is gekeken naar de deelnemende 70-plussers die aan alle meetrondes hebben meegedaan. Het percentage deelnemende 70-plussers dat het (zeer) waarschijnlijk vindt anderen te besmetten als zij zelf corona-besmet zijn daalt met 3 procentpunt licht van meting 1 naar meting 4. Het percentage 70-plussers dat het (heel) erg vindt een ander te besmetten blijft met 96-98% stabiel over de tijd.

Het percentage deelnemende 70-plussers dat het (zeer) waarschijnlijk vindt zelf besmet te raken blijft ongeveer gelijk over de tijd (tussen de 4 en 5%). Het percentage deelnemers dat het (heel) erg vindt besmet te raken is echter gestegen van 74% op meting 1 naar 83% op meting 4.

Figuur 7. Verandering kans en ernst om zelf of anderen te besmetten, meting 1, 2, 3 en 4

2. 5 Testen, vaccineren en thuisisolatie

Vanaf 1 juni kan iedereen met corona-gerelateerde klachten (zoals hoesten, neusverkouden en koorts) zich laten testen op het virus. Drie procent van de deelnemende 70-plussers zegt hiervan gebruik te hebben gemaakt op het moment dat de vragenlijst werd ingevuld (17 t/m 21 juni 2020, meetronde 4). Daarnaast is gevraagd of mensen gebruik zouden maken van de mogelijkheid om zich te laten testen als zij klachten zouden hebben. Tachtig procent van de deelnemende 70-plussers zegt dit te zouden doen, 4% wil dit niet doen en 16% weet het niet.

Het draagvlak voor vaccinatie en thuisisolatie is uitgevraagd in meetronde 3, van 27 mei t/m 1 juni 2020. Eenenzeventig procent van de deelnemende 70-plussers gaf in ronde 3 aan zich te laten vaccineren als er straks een vaccin is tegen het coronavirus. Veertien procent geeft aan zich te laten vaccineren maar eerst te willen weten of ze het coronavirus al gehad hebben, 4% wil zich niet laten vaccineren en 11% weet het nog niet.

Het draagvlak voor thuisisolatie was in meetronde 3 hoog onder de deelnemende 70-plussers: 96% van de deelnemers gaf aan in thuisisolatie te gaan als zij zelf positief getest zijn op corona. Als een gezinslid of huisgenoot positief is getest zei 85% in thuisisolatie te gaan en bij een ontmoeting met een persoon buiten het eigenhuishouden die positief is getest op corona zei 56% van de deelnemende 70-plussers in thuisisolatie te gaan.

3 Gezond zijn en gezond gedrag

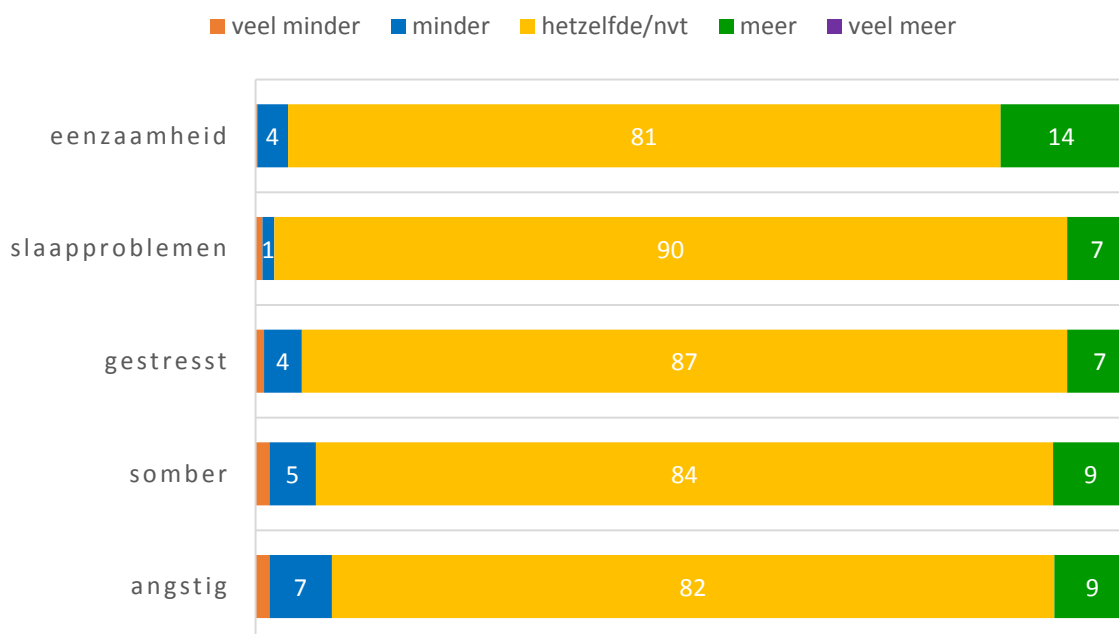
Het besef dat men risico loopt en dat de maatregelen helpen om dit risico te verkleinen, kan mensen motiveren de maatregelen op te volgen. Echter, de coronacrisis en de bijbehorende maatregelen kennen ook een prijskaartje: de vrijheid en mogelijkheden worden beperkt en mensen kunnen angstig zijn. Dit kan invloed hebben op onze mentale, fysieke, en sociale gezondheid. Bovendien kunnen deze negatieve gevolgen van invloed zijn op de motivatie om de gedragsregels te blijven opvolgen.

3.1 Mentaal welbevinden

De deelnemende 70-plussers geven hun leven op het moment van invullen van de vragenlijst gemiddeld een score van 7,5 op een schaal van 1-10 en 77% van hen ervaart de gezondheid in het algemeen als (zeer) goed.

In figuur 8 is te zien dat een groot deel van de deelnemende 70-plussers aangeeft dat hun mentale welbevinden vergelijkbaar is met de periode voor de crisis. Er zijn echter ook veel 70-plussers bij wie het mentale welbevinden slechter is dan voor de crisis. Vijftien procent van de deelnemende 70-plussers geeft aan (veel) eenzamer te zijn dan voor de coronacrisis, en 8-9% geeft aan meer gestrest of angstig te zijn, somberder te zijn en meer slaapproblemen te hebben. Er zijn ook 70-plussers die aangeven dat hun mentale welbevinden juist beter is vergeleken met de periode voor de crisis. Zo geeft 9% van de deelnemende 70-plussers aan (veel) minder angstig te zijn en geeft 7% aan (veel) minder somber te zijn dan voor de coronacrisis.

Figuur 8. De mate waarin verschillende aspecten van het mentaal welbevinden zijn veranderd in vergelijking tot de periode voor de crisis, meting 4

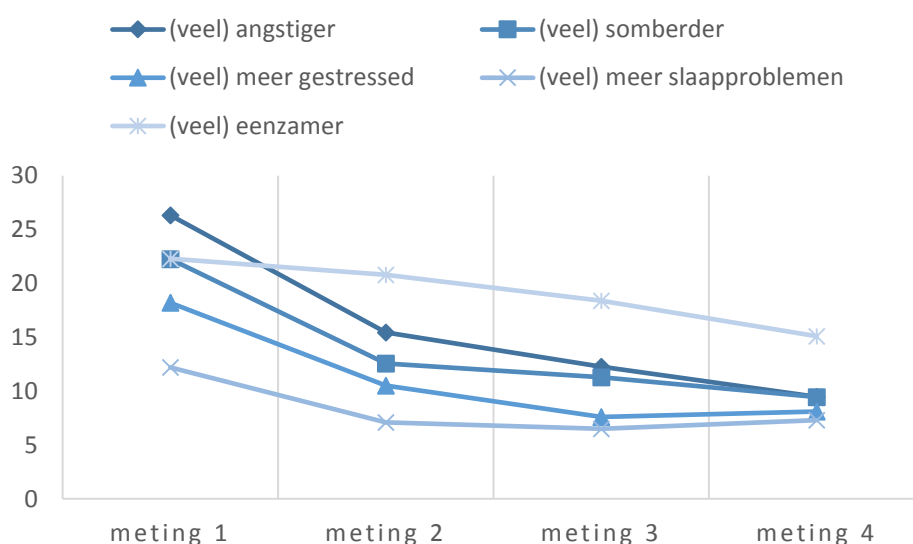

3.1.1 Verandering in mentaal welbevinden

Voor veranderingen in de tijd is gekeken naar de deelnemende 70-plussers die aan alle meetrondes hebben meegedaan. Het rapportcijfer dat 70-plussers geven aan hun leven op het moment van invullen van de vragenlijst, neemt licht toe van 7,3 bij meting 1 tot 7,6 bij meting 4.

In figuur 9 is te zien dat er sprake is van een verandering in het mentaal welbevinden. De grootste afname is te zien in het percentage deelnemende 70-plussers dat zich (veel) angstiger voelt. Bij de eerste meting voelde 26% zich (veel) angstiger dan voor de coronacrisis, bij de vierde meting was dit 9%. Ook het percentage 70-plussers dat zich somberder voelt, meer gestrest voelt, eenzamer voelt of meer slaapproblemen ervaart is van meting 1 naar meting 4 gedaald met respectievelijk 13, 10, 7 en 5 procentpunt.

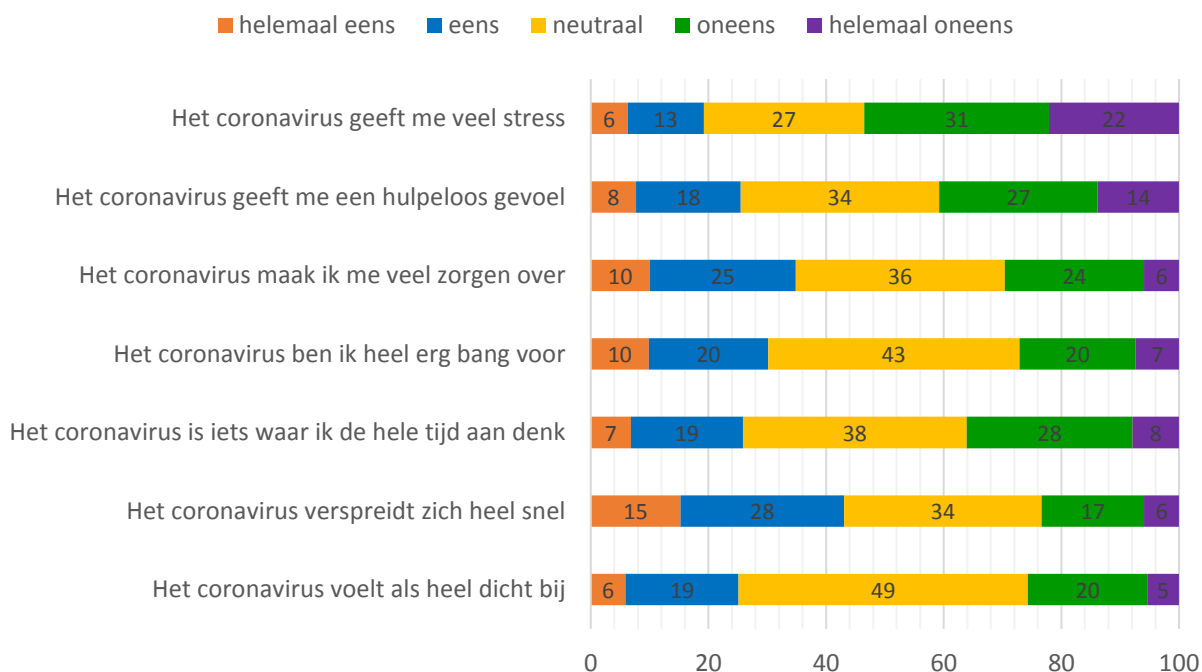
Figuur 9. Verandering in verschillende aspecten van het mentaal welbevinden, meting 1, 2, 3 en 4

3.2 Gevoelens met betrekking tot het coronavirus

Figuur 10 toont hoe deelnemers hebben geantwoord op verschillende stellingen met betrekking tot het coronavirus, zoals 'Het coronavirus geeft me een hopeloos gevoel' en 'Het coronavirus voelt als heel dicht bij'. Voor alle stellingen geldt dat meer dan 23% van de deelnemende 70-plussers het (helemaal) oneens is met de stelling; voor de stelling 'Het coronavirus geeft me veel stress' geeft zelfs 53% van de deelnemers aan het (helemaal) oneens te zijn. Aan de andere kant zijn er ook 70-plussers die het (helemaal) eens zijn met de stellingen. Zo vindt 43% van de deelnemende 70-plussers dat het coronavirus zich (heel) snel verspreidt, maakt 35% zich veel zorgen om het coronavirus en geeft 30% aan heel erg bang te zijn voor het coronavirus.

Figuur 10. Percentage deelnemers dat het (helemaal) (on)eens is met de volgende stellingen over het coronavirus, meting 4

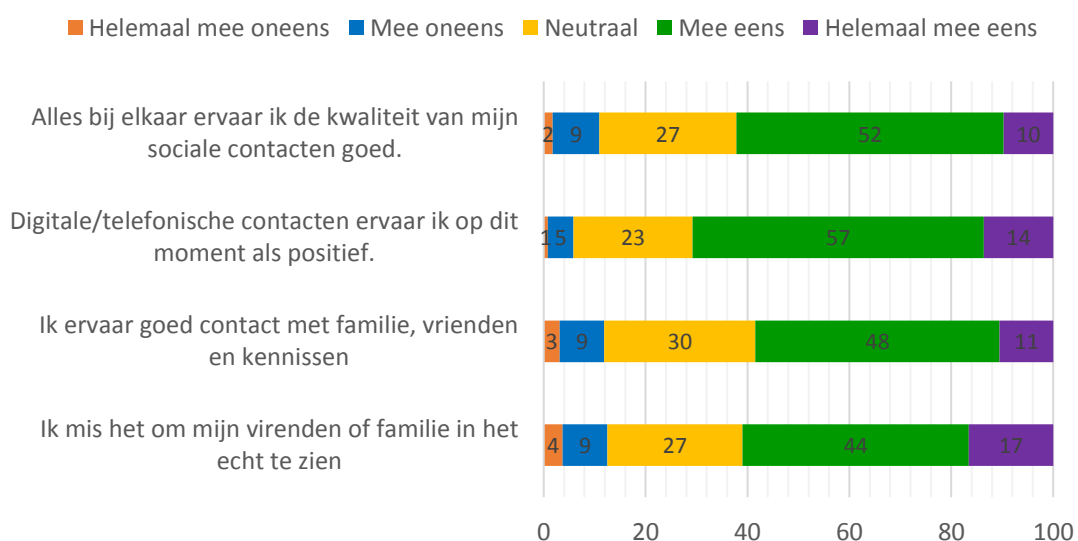
3.3 Eenzaamheid en sociale contacten

Eerder beschreven we al dat 15% van de deelnemende 70-plussers aangeeft (veel) eenzamer te zijn dan voor de coronacrisis. Eenzaamheid is in dit onderzoek verder uitgevraagd onder de deelnemers met behulp van de De Jong Gierveld schaal²; een schaal voor het in kaart brengen voor algemene, sociale en emotionele eenzaamheid. Gemeten met deze schaal blijkt dat 60% van de deelnemende 70-plussers eenzaam is: 47% is enigszins eenzaam, 13% is sterk eenzaam. Veertig procent van de deelnemende 70-plussers is niet eenzaam. Kijken we naar sociale en emotionele eenzaamheid op basis van deze schaal, dan zien we dat 51% van de deelnemende 70-plussers sociaal eenzaam is (19% is ernstig sociaal eenzaam) en dat 64% emotioneel eenzaam is (11% is ernstig emotioneel eenzaam).

Zesendertig procent van de deelnemende 70-plussers vindt de kwaliteit van zijn of haar sociale contacten in de week voorafgaand aan het invullen van de vragenlijst (veel) slechter dan voor de corona-crisis. Figuur 11 laat zien dat 61% van de deelnemende 70-plussers het (erg) mist om vrienden of familie in het echt te zien. Toch, heeft 71% van de deelnemende 70-plussers digitale of telefonisch contacten als (erg) positief ervaren, heeft 58% (erg) goed contact met familie, vrienden en kennissen en heeft 62% de kwaliteit van sociale contacten als (erg) goed ervaren.

² De Jong Gierveld en van Tilburg. *De ingekorte schaal voor algemene, emotionele en sociale eenzaamheid*. (2008) Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie, 39:1, 4-15.

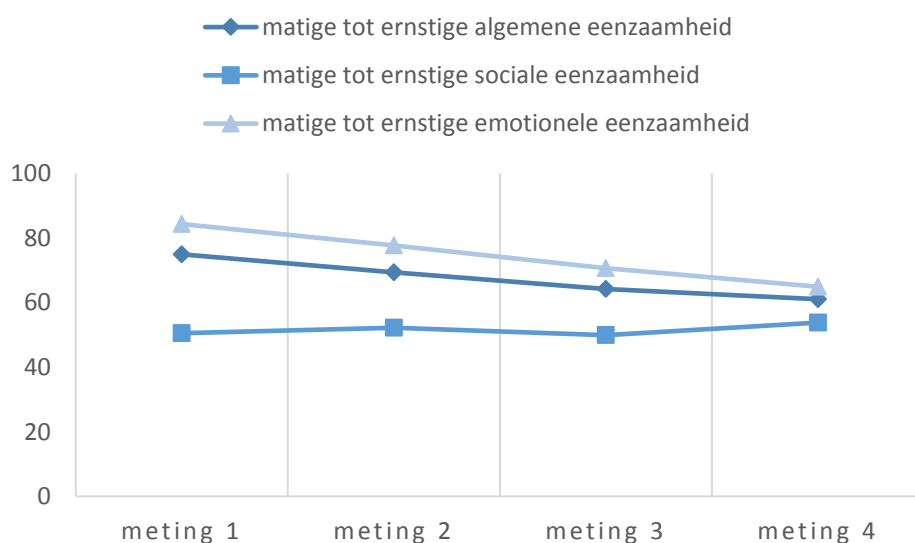
Figuur 11. Percentage deelnemers dat het (helemaal) (on)eens is met de volgende stellingen over sociale contacten, meting 4

3.3.1 Verandering in eenzaamheid

Figuur 12 laat zien dat het percentage deelnemende 70-plussers dat sociaal eenzaam is (gemeten met De Jong Gierveld schaal) redelijk gelijk blijft van meting 1 naar meting 4, terwijl het percentage deelnemende 70-plussers dat in het algemeen eenzaam is en het percentage dat emotioneel eenzaam is daalt van meting 1 naar meting 4 (met respectievelijk 14 en 19 procentpunt). Algemene eenzaamheid en emotionele eenzaamheid lijken dus te verbeteren bij de deelnemers van meting 1 naar meting 4 (gemeten met behulp van de De Jong Gierveld-schaal)

Figuur 12. Verandering in percentage 70-plussers dat matig tot ernstig eenzaam is (De Jong Gierveld), meting 1, 2, 3 en 4

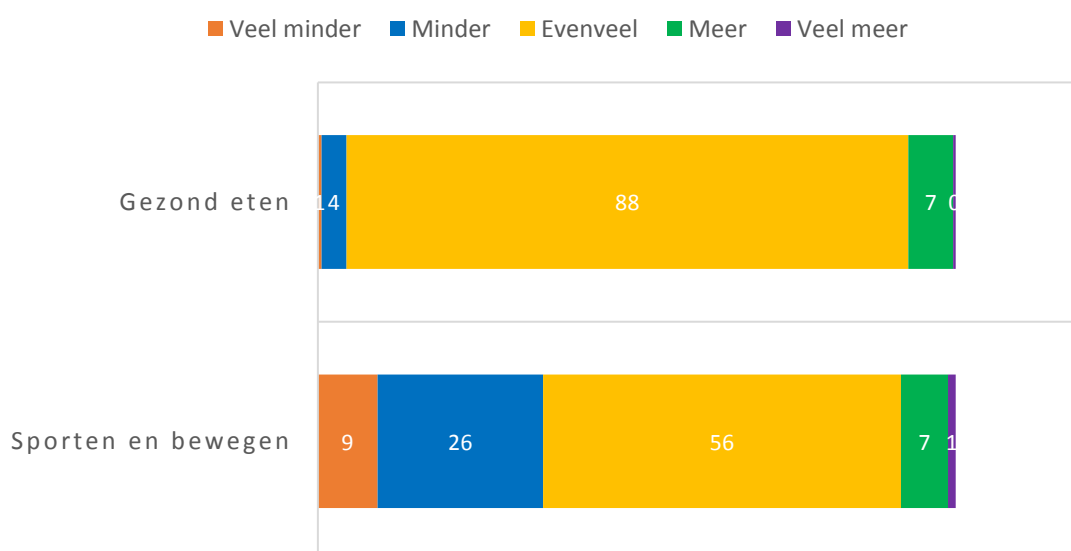
3.4 Leefstijl

Een gezonde leefstijl helpt om mentaal, fysiek en sociaal gezond te blijven, ook in coronatijd. Het gaat hierbij onder andere om sporten, bewegen en gezond eten. Een toename in gebruik van middelen zoals alcohol kan invloed hebben op stemming en op kwaliteit van de slaap.

De deelnemende 70-plussers geven over het algemeen aan dat ze niet ongezonder zijn gaan eten vergeleken met voor de crisis: 88% eet nog hetzelfde. Bij sporten en bewegen rapporteren deelnemende 70-plussers een flinke afname: 35% geeft aan (veel) minder te bewegen. De sluiting van sportaccommodaties en fitnesscentra kunnen hierbij een rol hebben gespeeld, net zoals het advies 'vermijd drukte' of 'blijf zoveel mogelijk thuis'.

Ruim een kwart van de deelnemende 70-plussers gaf aan geen alcohol te drinken. Van de drinkers zegt 6% (veel) meer te zijn gaan drinken, terwijl 18% zegt (veel) minder te zijn gaan drinken.

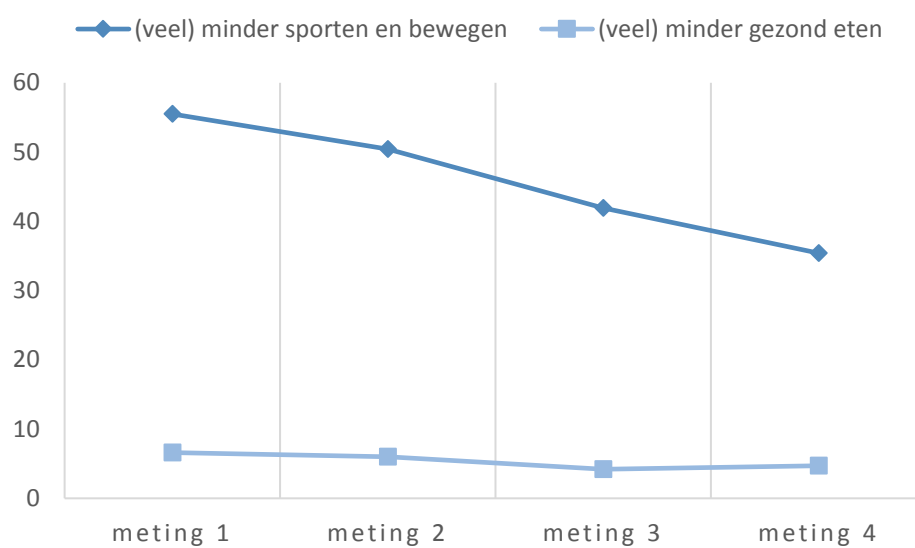
Figuur 13. Leefstijl, vergeleken met de periode voor de crisis, meting 4

3.4.1 Verandering in leefstijl

Voor verandering over de tijd is gekeken naar de deelnemende 70-plussers die aan alle meetrondes hebben meegedaan. Het percentage deelnemende 70-plussers dat aangeeft (veel) minder te zijn gaan sporten is met 20 procentpunten afgenomen sinds de eerste meting. Het wel of niet gezond eten is redelijk constant gebleven. Ook het percentage deelnemende 70-plussers dat aangeeft meer te zijn gaan drinken is redelijk constant gebleven: 5% bij meting 1 en 6% bij meting 4.

Figuur 14. Verandering in leefstijl, meting 1, 2, 3 en 4

3.5 Vakantie

Van de deelnemende 70-plussers is 28% van plan om deze zomer in Nederland op vakantie te gaan, 15% is van plan om in Europa op vakantie te gaan en 1% is van plan buiten Europa op vakantie te gaan. Veertien procent van de deelnemende 70-plussers weet het nog niet en 45% geeft aan deze zomer niet op vakantie te gaan.

4 Over de deelnemers

Aan de vierde meting van dit onderzoek hebben 1.524 deelnemers van 70 jaar en ouder meegedaan: 1.218 uit de regio Rotterdam-Rijnmond en 306 uit de regio Zuid-Holland Zuid. Zevenennegentig procent van de deelnemers was tussen de 70 en 84 jaar oud en 3% was 85 jaar of ouder.

In ronde 3 van dit onderzoek hebben 1706 deelnemers van 70 jaar en ouder meegedaan: 1291 uit de regio Rotterdam-Rijnmond en 415 uit de regio Zuid-Holland Zuid. Achtennegentig procent van de deelnemers was tussen de 70 en 84 jaar oud en 2% was 85 jaar of ouder.

In totaal hebben 1.117 deelnemers van 70 jaar en ouder meegedaan aan alle vier de metingen.

Voor de regio van GGD Rotterdam-Rijnmond zijn de deelnemers van de eerste meting via de gemeentepanelen van de gemeenten Rotterdam, Schiedam, Vlaardingen, Maassluis, Capelle aan den IJssel en Nissewaard gevraagd om deel te nemen. Daarnaast konden mensen via diverse social mediakanalen participeren aan het onderzoek; ongeveer een kwart van de mensen heeft via social media meegedaan of heeft de vragenlijst van iemand anders doorgestuurd gekregen. Vanwege de benaderingsmethode zijn inwoners uit bovengenoemde regiogemeenten oververtegenwoordigd in het onderzoek ten opzichte van de andere gemeenten in de regio Rotterdam-Rijnmond. Voor de vierde meting zijn alleen mensen benaderd die al in eerdere metingen hebben meegedaan en hebben aangegeven mee te willen doen aan vervolgonderzoek. Voor de regio Zuid-Holland Zuid heeft de GGD Zuid-Holland Zuid (ZHZ) een online vragenlijst uitgezet onder haar inwonerspanel van ongeveer 4.000 leden en een oproep geplaatst op social media om de vragenlijst in te vullen.

Omdat de vragenlijst alleen digitaal kon worden ingevuld, was digitale vaardigheid een vereiste om deel te kunnen nemen aan het onderzoek. De samenstelling van de onderzoeksgroep is niet representatief voor de algemene bevolking in de beide regio's. De resultaten geven echter wel een indicatie van de situatie in de regio Rotterdam-Rijnmond / Zuid-Holland Zuid.

Bijlage: Coronamaatregelen maart-juni 2020

9 maart: hygiëne maatregelen zoals geen handen schudden worden ingevoerd. Inwoners van Noord-Brabant worden gevraagd zoveel mogelijk thuis te werken.

10 maart: Evenementen in Noord-Brabant met meer dan 1000 bezoekers worden verboden.

12 maart: bijeenkomsten met meer dan 100 personen worden in het hele land verboden. Publieke locaties als musea, theaters en sportaccommodaties worden gesloten, sportwedstrijden worden afgelast. Er wordt opgeroepen thuis te werken, sociaal contact te beperken, niet naar het buitenland te reizen en thuis te blijven bij klachten als neusverkoudheid, hoesten, keelpijn of koorts. Ouderen en personen met verminderde weerstand worden specifiek verzocht grote gezelschappen en openbaar vervoer te mijden. In het algemeen wordt mensen dringend verzocht om bezoek aan deze kwetsbare groepen te beperken. Hogescholen en universiteiten sluiten de deuren.

15 maart: Scholen en kinderdagverblijven moeten sluiten, net als alle eet- en drinkgelegenheden (die van hotels uitgezonderd) en sport- en fitnessclubs. Iedereen wordt opgeroepen 1.5 meter afstand van elkaar te houden

19 maart: Bewoners van verzorgingshuizen mogen geen bezoek meer ontvangen.

23 maart: De maatregelen worden verder aangescherpt en er wordt een zogeheten intelligente lockdown afgeroepen. Iedereen wordt opgeroepen zoveel mogelijk thuis te blijven en alleen naar buiten te gaan voor werk als je niet thuis kunt werken, voor boodschappen, een frisse neus of als je aan iemand zorg verleend. Ook thuis: maximaal drie mensen op bezoek en hou ook dan afstand tot elkaar. Bij klachten als neusverkoudheid, hoesten, keelpijn of koorts moet men thuisblijven en bij koorts geldt dat ook voor huisgenoten. Voor kappers, schoonheidsspecialisten en andere in zogenoemde contactberoepen op het gebied van uiterlijke verzorging geldt dat zij hun vak niet meer mogen uitoefenen. Daarnaast worden alle bijeenkomsten verboden, ook die met minder dan 100 mensen. Voor begrafenissen en kerkelijke bruiloften geldt een uitzondering.

➡ Meetmoment 1: 17 – 24 april

21 april: Er wordt bekend gemaakt dat de meeste maatregelen voor het coronavirus worden verlengd tot en met 19 mei en dat de basisscholen vanaf 11 mei weer gedeeltelijk opengaan. De dagopvang voor 0-4 jarigen gaat vanaf 11 mei volledig open

29 april: zelfstandig wonende ouderen mogen bezocht worden door één of twee vaste personen.

➡ Meetmoment 2: 7 – 12 mei

11 mei: de basisscholen zijn weer open, scholieren krijgen de helft van hun lestijd weer op school les in gehalveerde groepen. De dagopvang voor 0-4 jarigen is volledig open, net als het speciaal onderwijs in de basisschoolleeftijd. Contactberoepen starten weer, zij het met strenge regels. Ook op het gebied van sport zijn er versoepelingen. Kinderen in de basisschoolleeftijd (tot 12 jaar) mogen vanaf 28 april weer in teamverband sporten. Ook kinderen in de middelbare schoolleeftijd (tot 18 jaar) mogen weer sporten in teamverband, maar zij moeten wel de 1,5 meter bewaren en officiële wedstrijden mogen nog niet plaatsvinden. Vanaf 11 mei werd ook een eerste voorzichtige stap gezet naar versoepeling van de bezoeksregeling voor verpleeghuizen. In 26 verpleeghuislocaties werd onder voorwaarden één vaste bezoeker per verpleeghuisbewoner toegestaan

➡ Meetmoment 3: 27 mei – 1 juni

1 juni: iedereen met klachten wordt geadviseerd zich te laten testen. De maximale groepsgrootte in de buitenruimte wordt opgeheven (wel 1.5 m afstand houden). Openbare gelegenheden en culturele instellingen zoals musea, theaters en bioscopen mogen open (max. 30 personen). Ook restaurants, bars, cafés (max. 30 personen) en terrassen gaan weer open. Reizigers in het OV moeten vanaf 1 juni een mondkapje dragen.

2 juni: Voortgezet onderwijs opent op basis van de 1.5m regel, ook voor leerlingen onderling.

8 juni: kinderen in het (speciaal) basisonderwijs gaan weer volledig naar school

15 juni: De MBO's, HBO's en Universiteiten mogen toetsen en praktijkonderwijs op de scholen geven. Vakantieën binnen Europa worden toegestaan en gemeenschappelijke toiletten en douches gaan open op campings en vakantieparken. In coronavrije verpleeg- en verzorgingshuizen mogen meerdere bezoekers per inwoner binnenkomen.

➡ Meetmoment 4: 17 – 21 juni